

УДК 336.22 (477)

Степанюк Н. А.,

кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки та фінансів ПВНЗ
Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана
Дем'янчука, м. Рівне, Україна

ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ У ПОДАТКОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

Проаналізовано сучасні зміни в податковій системі України й окреслені позитивні та негативні моменти нововведень.

Ключові слова: податки, податкова система, Податковий кодекс, податкова політика.

Проанализированы современные изменения в налоговой системе Украины и очерчены позитивные и негативные моменты нововведений.

Ключевые слова: налоги, налоговая система, Налоговый кодекс, налоговая политика.

Modern changes are analysed in the tax system of Ukraine and the positive and negative moments of innovations are outlined.

Keywords: taxes, tax system, internal revenue code, tax policy.

Постановка проблеми. Місце і роль податкової системи в структурі інструментів державного регулювання детермінується станом економічної системи та формами державного устрою. Історія довела, що врахування не повною мірою притаманного податкам регулятивного потенціалу було однією з серйозних помилок соціалістичних економік, тому в умовах сучасних змін і постало завдання створити нову податкову систему. Разом з тим, зміна принципів підходів до оподаткування потребує відносно тривалого часу, і тому новітня історія розвитку податкової системи України не вільна від помилок.

Економічний зміст податкової системи полягає в тому, що вона перерозподіляє національний дохід, тому якщо хтось отримує більше коштів, то обов'язково будуть і ті, хто їх втрачає, відповідно, ситуація, за якої всі залишаться задоволеними, апріорі неможлива. Проте завдання податкової реформи саме в тому і полягає, щоб знайти оптимальний баланс інтересів, за якого кожна із сторін, жертвуючи частиною власних економічних вигод, отримувала б нові можливості, реалізація яких принесе їй ще більшу вигоду.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Найбільш значний внесок у розвиток теорії і практики оподаткування внесли: А. Сміт, Д. Рікардо,

Дж. Кейнс, А. Лаффер, Е. Долан, Р. Солоу, Дж. Стігліц, Д. Львів, В. Рогозин, Н. Гензель, В. Лебедев, Д. Черник, С. Пеляев. Велику увагу розвитку системи оподаткування приділяють вітчизняні економісти, вчені і практики: М. Азаров, Л. Бабич, Д. Бендерська, В. Буряковский, О. Василик, А. Горський, А. Гриценко, В. Глушенко, Л. Дикань, С. Єсіпов, В. Ільїн, М. Кучерявенко, І. Лунина, П. Мельник, В. Онегіна, А. Соколовська, В. Федосов, І. Чугунов та інші.

Мета і завдання дослідження. Мета статі – проаналізувати основні особливості української податкової системи та визначити напрями її трансформації в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи хід економічних процесів, що відбуваються в Україні, треба визнати факт, що розпочата економічна реформа здійснювалася без науково обґрунтованої податкової стратегії. Закладання практичних основ податкової політики в Україні без розробки її цілісної концепції, основних принципів оподаткування вкрай ускладнює можливість здійснення ефективного централізованого податкового регулювання підприємницької діяльності, що часто викликає загострення взаємовідносин між державою та платниками податків.

Зміни в податковій системі України назрівали давно, про що зазначалося не тільки у численних наукових дослідженнях, а й у висновках урядовців. Зокрема у Державній програмі економічного і соціального розвитку України на 2010 рік зазначається, що "Внаслідок наявності у законодавчих актах норм непрямой дії значна кількість питань у сфері оподаткування регулюється підзаконними нормативно-правовими актами. Також спостерігається: велике податкове навантаження на бізнес, недосконалий порядок адміністрування податків і зборів, розгалужена система пільг, яка призводить до нерівних умов ведення бізнесу, та наявність різноманітних схем мінімізації податкових зобов'язань" [1].

Призначення податкової системи, яка є відображенням і органічною складовою економічної моделі розвитку країни, полягає не лише у збиранні податків та забезпеченні доходної частини бюджету для виконання державою своїх функцій, а й у сприянні досягненню стратегічної мети розвитку національної економіки [2, с. 7].

Для розробки та прийняття Податкового кодексу України були виділені значні ресурси – матеріальні, часові та інтелектуальні. Сьогодні з приводу доцільності введеного в дію Податкового кодексу точиться гіперактивна полеміка, яка інколи навіть переходить у більш радикальні форми діалогу.

Але залишається фактом, що з 1 січня 2011 року новий Податковий кодекс України вступив в дію. І сьогодні питання вже не в тому, який кодекс потрібен країні, а в тому, чи є ухвалений парламентом документ більш прогресивним для економіки. Очевидно, що це питання є надскладним і потребує аналізу втрат і вигод усіх сторін, інтереси яких зачіпає цей документ.

Оцінюючи прогресивність Податкового кодексу під таким кутом зору, коли утиск інтересів окремих груп здійснить загальний позитивний ефект для соціально-економічного розвитку країни, треба виходити з того, чи дає він змогу вирішити ключові завдання, які стоять перед нашою державою. Наразі їх два, а саме: це наповнення бюджету та стимулювання економічної активності. Власне, це ті ключові завдання, які неможливо було вирішити в рамках старого податкового законодавства і на виконання яких була спрямована ініційована урядом податкова реформа.

Даючи характеристику прогресивності Податкового кодексу для України загалом, а не для уряду чи окремих зацікавлених груп, необхідно чітко з'ясувати, чи допомагає він вирішити ці завдання в найбільш ефективний спосіб і чи не поглиблює поточних проблем.

В умовах значних розривів між доходами і видатками Державного бюджету та інших публічних грошових фондів пріоритетом є і має бути мобілізація фінансових ресурсів до бюджету. Необхідно чітко усвідомлювати, що кризові прояви в системі державних фінансів за масштабами негативних наслідків для економіки країни є найбільш небезпечними.

Сьогодні через гострий дефіцит коштів уряд відчуває складності з виконанням своїх зобов'язань. У 2010 році планові дефіцити становили: загального фонду Державного бюджету – 30,3 млрд. грн., спеціального фонду Державного бюджету – 23,8 млрд. грн., Пенсійного фонду України (навіть з урахуванням бюджетного трансферту в розмірі 39,3 млрд. грн.) – 17,9 млрд., НАК “Нафтогаз України” – 10 млрд. грн. [3].

Очевидно, що за таких обставин в 2011 році теж буде дефіцит і тому уряд шукатиме шляхи мобілізації додаткового обсягу фінансових ресурсів до бюджету. Важливо відзначити, що в Податковому кодексі КМУ відмовився від підвищення ставок ключових податків, як це зробила низка країн ЄС, бюджети яких також мають серйозні дефіцити. Були дещо підвищені рента за видобуток газу, нафти, ставки акцизного податку на спирт, алкогольні напої та тютюнові вироби, граничні ставки єдиного податку, плата за землю, розширено перелік підакцизних товарів, запроваджено нові податки на нерухомість, депозити. Всі ці заходи не створюють відчутного фіскального тиску на бізнес і малозабезпечених громадян, тому є більш прийнятною альтернативою для України порівняно з тимчасовим підвищенням ПДВ чи відмовою від зниження (або навіть підвищення) податку на доходи фізичних осіб та корпорацій, що досить активно практикується в світі для оздоровлення системи державних фінансів.

У той час уряд віддав перевагу боротьбі з мінімізацією і ухилянням від сплати податків як головному напрямку збільшення доходів бюджету.

Це достатньо об'ємний ресурс податкових надходжень. За розрахунками експертів Національного інституту стратегічних досліджень, лише через застосування схем мінімізації оподаткування ПДВ бюджет втрачає 25,6% обсягу потенційно можливих надходжень, а це майже 30 млрд. грн.

Очевидно, що втрати бюджету від мінімізації сплати податку з доходів фізичних осіб та податку на прибуток підприємств також є значними [3].

Закономірно, що завдання перекриття таких схем є серед ключових пріоритетів податкової реформи. Більш неоднозначним є питання, чи запропоновано Податковим кодексом найбільш ефективні інструменти його реалізації.

В європейських країнах система оподаткування побудована таким чином, що контроль над достовірністю та повнотою нарахування податку покладений на власників підприємств та менеджерів. Оскільки розподіл прибутку є єдиним механізмом легального отримання доходів від прав корпоративної власності, завдання максимізації прибутку (і, відповідно, бази оподаткування корпоративного податку) для керівників західних компаній є пріоритетним. Тому ефективне адміністрування податку не потребує ні колосального штату контролюючих органів, ні деталізованого до дрібниць законодавства.

У межах боротьби з мінімізацією оподаткування та ухилянням від сплати податків розробники кодексу намагалися:

а) законодавчо обмежити можливість застосування деяких схем (як, наприклад, обмеження терміну подачі ПДВ-накладних, виключення роялті зі складу витрат, реформування оподаткування страхової діяльності тощо);

б) розширити повноваження контролюючих органів.

Варто зазначити, що головною проблемою Податкового кодексу вважається недотримання балансу між застосуванням цих інструментів. Справді, кодекс чітко віддає перевагу розширенню функцій контролюючих органів, ніж впровадженню обмежуючих законодавчих механізмів. Серед найбільш відчутних змін порівняно з чинним законодавством відзначимо таке.

По-перше, впровадження нового виду перевірки – фактичної, що здійснюється за місцем фактичного провадження платником податків діяльності, розташування господарських або інших об'єктів права власності такого платника щодо дотримання порядку здійснення ним розрахункових операцій, ведення касових операцій, наявності ліцензій, патентів, свідоцтв, виробництва та обігу підакцизних товарів, дотримання роботодавцем законодавства щодо укладення та оформлення трудових відносин з працівниками, а також здійснення фізичною особою підприємницької діяльності без державної реєстрації [4].

По-друге, розширення підстав для позапланових виїзних перевірок (наприклад, за несвоєчасне подання податкової декларації та у випадку, якщо підприємство чотири квартали поспіль показує збиток), які до того ж тепер можуть ініціюватися просто за рішенням керівника органу податкової служби. Нагадаємо, що раніше це можливо було лише за рішенням суду.

По-третє, запровадження непрямих методів. Метод звичайних цін, що був прописаний у Законі України "Про оподаткування прибутку підпри-

емств”, так і не реалізований на практиці. Податковий кодекс розширює перелік обставин, за яких контролюючі органи можуть його застосовувати для визначення бази оподаткування та донарахування податків. Новацією є те, що він може поширюватися на операції платника податку із суб’єктами господарювання, які працюють за спрощеною системою оподаткування.

Хоча досить часто платників єдиного податку справді використовують для необґрунтованого збільшення собівартості продукції знайомих контрагентів, переважно з метою збільшення податкового кредиту.

По-четверте, розширення доступу податкової служби до інформації про платників податків. Фактично, якщо будуть реалізовані всі нові повноваження контролюючих органів щодо розширення доступу до інформації, то вони зможуть формувати досить об’єктивну картину майнового стану платника податків та його співвідношення з обсягом сплаченого податку на доходи фізичних осіб.

Висновки. Одним із найбільш позитивних рішень Податкового кодексу є формування єдиного фіскального простору, який дає всім учасникам ринку рівні можливості та усуває податкову дискримінацію окремих суб’єктів залежно від лояльності до влади чи географічного місця розташування. Наявність численних пільг і преференцій порушує принципи нейтральності податків, знижує рівень конкуренції, оскільки ставить різні компанії в нерівні умови.

Загалом баланс між позитивним і негативним у Податковому кодексі дещо порушений через фактичну ліквідацію спрощеної системи оподаткування і розширення повноважень контролюючих органів. Водночас документ усе-таки є більш прогресивним, ніж старе законодавство, тому питання повинно стояти про поступове введення в дію кодексу та врахування інтересів усіх платників податків.

Література:

1. Державна програма економічного і соціального розвитку України на 2010 рік (Антикризова програма) / Розділ 4.1.3 Оптимізація рівня податкового навантаження та підвищення ефективності адміністрування податків. – С. 57 // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс].
2. Соскін О. І. Трансформація податкової системи в контексті формування сучасної економічної моделі України / Соскін О. І. // “Економічний часопис-XXI”. – 2010. – № 3-4. – С. 7-14.
3. Молдован О. Податковий кодекс: чи буде краще для України? / Молдован О. // Дзеркало тижня. – 2010. – № 44. – 27 листопада.
4. Податковий кодекс України. – К.: ДП “ІВЦ ДПА України”, 2010. – 336 с.
5. Бодров В. Г. Податкова реформа та економічне зростання в Україні // Науковий вісник Національного університету ДПС України. – 2008. – № 2 (41). – С. 63-68.